

Pardubická sídliště: utváření oficiálního diskursu o socialistickém městě

Jan Ivanega

DOI: 10.21104/CL.2025.1.01

*Pardubice Housing Estates: Shaping the Official Discourse
on the Socialist City*

Abstract

The study focuses on the development of the discourse on housing estates in Pardubice during the socialist era. The primary materials are textual and visual messages in the local press, selected literary works, and especially contemporary tourist guides. The author examines how the ruling circles shaped the image of Pardubice as an urban landscape, in which the housing estates embodied the ruling regime's care for the needs of the inhabitants. A key element was the construction of the Dukla housing estate on the site of the former Karanténa, whose reconstruction served as a tool of propaganda. The study also follows the propagandistic efforts in literary and cultural activities, exhibitions, excursions, and positive responses from foreign visitors. The conclusion of the research reveals the topos of housing estate construction as a means of a dialogue with the past, expressing the superiority of the socialist present.

Key words

Pardubice, socialism, housing construction, propaganda, press, visual studies, urban studies

Contact

PhDr. Jan Ivanega, Ph.D., Východočeské muzeum v Pardubicích, Zámek 2,
530 02 Pardubice, Czech Republic; e-mail: ivanega@vcm.cz

Jak citovat / How to cite

Ivanega, Jan. 2025. Pardubická sídliště: utváření oficiálního diskursu o socialistickém městě. *Český lid* 112: 3–26. <https://doi.org/10.21104/CL.2025.1.01>

Město Pardubice patří k největším sídelním útvarům republiky. Jeho význam rostl po vzniku železniční trati Olomouc–Praha (1845), kdy začala postupně zrychlující proměna někdejšího poddanského městečka v průmyslové středisko. Ta akcelerovala mezi světovými válkami a zejména po druhé světové válce a po roce 1948, kdy v podmínkách plánovaného hospodářství připadla Pardubicím role celostátního centra chemické výroby. Jejich význam podtrhl vznik Pardubického kraje (1949–1960), který byl podnětem pro přestavbu města v centrum regionální správy. Přesto dosud Pardubicím badatelé a badatelky v oboru urban studies, které chápu jako interdisciplinární pole překračující hranice mezi geografí, historií, antropologií, etnologií i dalšími obory (Ferenčuhová – Gentile 2016), nevěnovali pozornost, na rozdíl od četných studií věnovaných Praze (výběrově Barvíková 2011; Cassi Pelikán 2014), Brnu (za všechny Ferenčuhová 2010; Semrád 2017), Ostravě (Gibas 2013), Mostu (Spurný 2016) či řadě slovenských měst (např. Ferenčuhová – Jayne 2013; Janto 2017; Janto 2022). V předloženém textu se pokouším upozornit na sociálně-kulturní význam Pardubic ve druhé polovině 20. století a naznačit možnosti jeho výzkumu na příkladu zkoumání dobových oficiálních reprezentací výstavby sídlišť.

Realizace sídlištních celků, tj. hromadných obytných souborů budovaných z větší části dodavatelsky (nezřídká v režimu komplexní bytové výstavby, tj. včetně technické a občanské vybavenosti), ale i svépomocně (s bytovými družstvy coby investory a zčásti i dodavateli), byla během čtyř desetiletí socialismu výkladní skříň vládnoucího režimu (Řepková 2023: 90–121). Svrchu uvedené etnografické a kulturně antropologické publikace inspirovaly vznik výstavy o životě na pardubických sídlištních (Východočeské muzeum v Pardubicích 2025–2026). Při její přípravě jsem mimo jiné sledoval způsoby, kterými vládnoucí kruhy utvářely diskurs o Pardubicích jako městské krajině a o roli sídlišť v ní. Pojem diskurs používám ve foucaultovském pojetí jako souhrn různorodých výpovědí vlastních dané kulturní epoše (Foucault 1994: 16–19). Z toho vychází přístupy diskursivní analýzy, která zkoumá diskurs jako významovou reprezentaci světa vyjednávanou v sociální interakci (Vašát 2008: 102). Zajímá mě, co a jak o sídlištních dobových autoři ve sledovaných pramenech psali, respektive jak byla sídliště zobrazována. Touto optikou sleduji část oficiální diskursivní produkce z let 1948–1989. Ve zkoumaných pramenech – dobovém tisku, průvodcích, pohlednicích a výstavách, které vnímám jako samostatné médium hodné analytické reflexe (Morganová – Nekvindová – Svatošová 2021: 13–34), odkrývám vzorce, nad jejichž smyslem se zamýšlím v kontextu dobové propagandy a oficiální ideologie státního socialismu (Segert 2009). Propagandu přitom chápu jako institucionalizované šíření informací záměrně zkrácených v souladu se zájmy politických elit (Welch

2013: 201–205). Ideologii pak vnímám jako systém obhajující mocenskou konfiguraci a funkcionalizaci mocenských vztahů (Šaradín 2001: 80) a především jako proces utváření významů, znaků a hodnot v životě společnosti, který má legitimizovat moc (Schmarc 2017: 29–31). Za průvodní znak ideologie v souladu s Vitem Schmarcem pokládám zmatení lingvistické a fenomenologické reality – právě způsobu budování tohoto nesouladu mezi skutečností žitou a skutečností představovanou ve zkoumaných pramenech jsou v centru mé pozornosti.

Výchozí prameny práce vznikly z činnosti místních oficiálních orgánů. Klíčový je průzkum tiskového orgánu pardubické KSČ, novin *Žář* (s předchůdci *Rudá Žář* a *Východočeská Žář*). Vycházely po celé období socialismu a sídlištní problematiku intenzivně reflektovaly (prošel jsem všechny ročníky novin, které vycházely dvakrát týdně). Naopak sondy do krajských novin *Pochodeň* potvrdily, že jejich královéhradečtí redaktoři měli od pardubického dění větší odstup a pro zodpovězení mých otázek nenabízí vhodný materiál v takové míře jako lokální *Žář* (Skalecká 2016: 123–134). Oficiální ráz měly i texty ve zpravodajích Okresního národního výboru (1965–1970) a Místního národního výboru (1962–1990), jež *Žář* nezřídka beze změny přebírala. Stěžejním východiskem mého bádání je šestnáct dobových průvodců. Vyšly mezi lety 1949 a 1984, převážně z podnětu lokálních institucí zodpovědných za rozvoj cestovního ruchu v Pardubicích, tři zkoumané průvodce vydala centrální nakladatelství. Vznik poloviny průvodců spadá do období 1966–1975, kdy ruku v ruce s největším rozmachem sídlištní výstavby usilovaly místní oficiální orgány o utváření žádoucího obrazu města. Prozkoumal jsem i vzorek 661 pohlednic se sídlištní tematikou z let 1945–1990 ze sbírky Východočeského muzea v Pardubicích, které vesměs odráží editorskou praxi centrálních nakladatelství (Orbis, Panorama). Pod dohledem dozorových orgánů regionální KSČ vznikaly i výstavy v pardubických galeriích a muzeu, o nichž svědčí ojediněle publikovaný katalog a zejména zprávy v tisku. Mezi zamýšlené příjemce sledovaných materiálů patřili v první řadě obyvatelé Pardubic, jejichž názor měla formovat místní periodika. Naopak především na návštěvníky Pardubic cílili autoři průvodců, což do velké míry platí i pro pohledy. Výpověď textů a obrazů určených pro veřejnost doplňuji o informace z archivních pramenů vzešlých z činnosti lokální a regionální správy.

Svůj text člením do několika provázaných oddílů. Po výše uvedeném shrnutí metodologických a pramenných východisek se zastavuji u myšlenkových kořenů poválečné přestavby Pardubic. Ta proběhla v několika vlnách. Živelné obnově města po spojeneckých náletech dal rámeček směrný územní plán Aloise Mikuškovice a Františka Kerharta (1947), kteří vymezili nová území pro obytnou výstavbu (Bekera – Ivanega – Schiebelová

2024: 17–18). Hmotným vyjádřením jejich myšlenek byla dvouletková výstavba na území dnešního sídliště Dukla. Jeho větší část vznikla podle proměněného konceptu až za socialismu, kdy kolem výstavby Dukly rozvinuli autoři v místním tisku masivní propagační kampaň s celostátním přesahem, daným úspěšným zaváděním proudové organizace výroby na stavbě sídliště (Skřivánková – Švácha – Novotná – Jirkalová 2016: 98–101). Souběžně s výstavbou Dukly vznikala v 50. letech i sídliště Tesla a Višňovka, naopak zamýšlené sídliště Přednádraží vyrostlo pro praktické obtíže jen ve fragmentu. Na místní i celorepublikové zkušenosti s hromadnou výstavbou bytových domů navázala rozsáhlá výstavba nového města (dnešního sídliště Polabiny) na zelené louce na pravém břehu Labe (Skřivánková – Švácha – Novotná – Jirkalová 2016: 218–223). Z podobných kořenů vyrůstala i koncepce sídliště Dubina, realizovaná až jako typický zástupce „technokratických“ sídlišť (Skřivánková – Švácha – Koukalová – Novotná 2017: 202–249). Následně se v návaznosti na zvýšenou ochranu zemědělského půdního fondu výstavba vrátila do intravilánu, kde vyrostla sídliště Palackého sever (později přejmenované na Závodu Míru) a Karlova ulice na místě asanované starší zástavby. Posledními sídlištními celky zahájenými před rokem 1989 byly menší soubory Cihelna a Dašická (Skřivánková – Švácha – Novotná – Jirkalová 2016: 406–411). (Obr. 1) Plánování, výstavbu, zabydlování i následné každodenní využívání sídlišť sledované prameny hojně reflektovaly. V dalších částech textu představuji konstrukce, které autoři výchozích textů vystavěli kolem sídliště Dukla a Polabiny. Samostatnou pozornost věnuji tomu, jak orgány místní správy představovaly město a jeho sídliště potenciálním i příchozím návštěvníkům. V poslední části shrnuji způsoby prezentace tématu na výstavách. V závěru hodnotím získané poznatky.

Pardubice jako „socialistické město“

Stěžejním motivem dobového tisku bylo opakovaně používané topos o Pardubicích coby socialistickém městě (Kurz 2019), jemuž je vlastní *„správné rozmístění výroby, obydlí, kulturních i rekreačních zařízení tak, aby si navzájem nepřekážely a neznehodnocovaly své poslání“*. Cílem nadšených budovatelů bylo *„zahladit stopy kapitalistického kořistnictví, které vytvořelo nezdravé a nevyhovující bydlení“* (Výstavba 1951). Podobně místním čtenářům představil socialistické sídliště i mladý sociolog Dragoslav Slejška (absolvent pardubického reálného gymnázia) na základě svých zkušeností ze studií v Sovětském svazu: mělo jít o město *„do podrobností budované jednotně, podle jednotného plánu, jako jeden homogenní celek. Bloky nepředstavují konglomerát různých stylů a výšek, ale několik domů, slitých v podstatě v jedno*

tak, že jde v podstatě o jediný ohromný dům“ (Slejška 1948). Tomuto koncepčnímu východisku odpovídá celá následující soustředěná bytová výstavba v Pardubicích socialistického období.

Protiklad „špatného“ starého a „dobrého“ nového: bytová kolonie Karanténa a cesta k socialistické utopii

Nově budovaná pardubická sídliště měla být sama o sobě krásná. Jejich estetická hodnota byla funkcí užitnosti: podle obrazu utvářeného dobovým tiskem vyplývala z protikladu k neutěšeným doupatům, do nichž se museli uchýlovat dělníci trpící pod jhem kapitalistických podnikatelů v meziválečném Československu. Zvláštní roli v tomto ohledu hrála tzv. Karanténa, rozsáhlý komplex dřevěných baráků bývalé vojenské nemocnice z dob první světové války, na jejímž místě z větší části stojí sídliště Dukla (Huňáček 2007). Posloužila místním socialistickým propagandistům jako klíčový nástroj vymezování se vůči bývalému režimu. Sugestivní vhléd do života předválečné Karantény nabídl čtenářům *Žáře* Jaroslav Balaš (*1933):

„Roky mýjely a základy dřevěných baráků začaly hnít. Při poměrně vysokém nájemném bydlení bylo čím dál horší, byly vlhké, nezdravé a studené. Tenké zdi baráků, postavených narychlo a s výhledem na krátkou dobu užívání, byly ze dřeva a korku, podlahy přímo na holé zemi. To všechno snadno provlhlo a podléhalo zkáze. Lidé si vypomáhali všelijak a vylepšovali své bydlení tím, že přibíjeli na stěny baráků lepenkový papír, na podlahy rozprostírali staré hadry, kabáty, deky, papírové pytle, prostě co kdo měl a co měl možnost si opatřit. V dobách dešťů se často stěhovali ve svých příbytcích z kouta do kouta.“ (Balaš 1968)

S demolicí baráků začal vlastník, město Pardubice, již před nástupem socialismu. Jejich náhrada představovala jednu z klíčových agend práce zmocněnce pro stavební obnovu, který v Pardubicích působil hned po válce.¹ Zároveň byla hlavním motivem územního plánu Aloise Mikuškovice a Františka Kerharta, podle nějž začalo sídliště v roce 1947 růst (Skřivánková – Švácha – Novotná – Jirkalová 2016: 99).

Zásluhy o započatou přestavbu Karantény si přivlastňovali komunisté. Místo osobně v červenci 1946 obhlédl jejich ministr sociální péče Zdeněk Nejedlý, který jako komunistický deus ex machina zajistil nápravu. Ministr,

1 Státní okresní archiv Pardubice, fond Místní národní výbor Pardubice 1945–1949 (1953), inv. č. 120, kart. 54.

zhrožený nuznou realitou, na návštěvě v Karanténě hladil místní urousané děvčátko: „*Domy se zboří a Karanténa, zbytek tureckého hospodářství, bude tečkou za érou minula. Postaví se nové, čisté domy. Už jsou propočty hotové,*“ sliboval (Zdeněk Nejedlý 1946). Nejedlého zásah (o jehož efektivitě lze mít právem pochyby) se stal osou propagandy pardubických komunistů v oblasti bytové politiky (výběrové: Napněme všechny síly 1946; Křesťan 2012: 334–335, 344).

V následujících letech pracovali komunističtí propagandisté s naznačeným toposem o protikladu „dobré“ socialistické péče a „špatné“ reality za „kapitalismu“ (Výstavba 1951; Dva roky 1953; Za šest let 1955) a naznačený protikladný stereotyp se stal základem propagandistického obrazu sídliště Dukla. (Obr. 2)

Upevňoval jej i román pardubického novináře Karla Dvořáka (1911–1988) *Město v městě zrozené*, byť vyšel v na svou dobu nízkém nákladu 5 000 kusů (Dvořák 1962; Skřivánková – Švácha – Novotná – Jirkalová 2016: 100). Dvořák v něm neskrýval zaujetí malebnými obrazy z prvorepublikové Karantény, která podněcovala dětskou imaginaci. Zároveň však šlo o prostor jasně narýsovaných sociálních hranic, zhmotňující společenskou nespravedlnost: „*Takhle jsme si to představovali!*“, ptá se řečnický hrdina komunistického odboje. „*Jeden dělá brigády, dře a je plnej nadšení – a druhý šmelinaří a vykračujou si rukama v kapsách. Hrdinové od Dukly bydlí v chajdě na spadnutí a povaleči mají byty s šesti pokojema.*“ (Dvořák 1962: 180) Hlavní postava, komunista Honzourek, odolává svodům oportunistického redaktora Sládečka: „*Ty znáš poměry v Karanténě a jsi náš člověk. To je, co hledám. Karanténa – dědictví z buržoazní éry – my ji teď odstraňujeme a na jejím místě budujeme moderní socialistické sídliště. Chci ukázat kontrast mezi včerejškem a dneškem a také načrtnout jasnou perspektivu,*“ odhaloval ústy postavy Dvořák se svou zkušeností novináře Literárních novin z jejich zlaté éry (v redakci působil v letech 1954–1967) strategii dobových propagandistů (Dvořák 1962: 197).

Na Karanténu opakovaně vzpomínal dramatik, herec a publicista František Ždímal (*1912). Jeho emotivní svědectví provázelo pozvánku na procházku městem pro děti, které se měly seznámit s minulostí svého města. V něm „*snad největším socialistickým činem bylo odstranění vojenské nemocnice starého mocnářství. V mnoha desítkách dřevěných bloků po roce 1918 bydlely tisíce lidí, kteří nemohli platit nájemné, lidé bez zaměstnání*“ (Ždímal 1975). Příběh Karantény zjevně stál Ždímalovi za vyprávění nové generaci, která její realitu nemohla znát z vlastní zkušenosti. Předávání ideologizované paměti sloužila i síň tradic na základní škole Staňkova, v sousedství dukelského sídliště. První výstava v síni prostřednictvím fotografií ukazovala, „*jak vypadaly prostory sídliště Dukla za první republiky. Ukazuje stav někdejší Karantény a jak ji socialistická republika změnila*“ (Síně tradic 1974). Tímto způsobem

probíhala indoktrinace nové generace, „*kteřá již nežije na ulicích, v Karanténě a různých nehygienických dírách, jako tomu bylo za buržoazní republiky*“ (Máme právo 1980). „*Ostudná kolonie Karanténa*“ byla jednoduše „*ukázkou rubu kapitalismu*“, proti níž hrdě stála nová sídliště, „*chlouba města a ukázka péče a starostlivosti naší socialistické společnosti vedené komunistickou stranou o dobrý a klidný život našich rodin*“ (Valášková 1981).²

Tyto myšlenky ztělesňovalo sídliště Dukla. Jeho ideologizaci odráží již jméno, které symbolizovalo „*nesmrtelné zásluhy Rudé a československé armády v boji o Duklu*“ a „*zmaření piklů londýnské emigrace v čele s Dr. Benešem, která chtěla u nás opět vytvořit kapitalistický stát*“ (Dukelská čtvrť 1949; Svoboda 1951). Podobnou roli hrály názvy ulic i výtvarná výzdoba (Řepková 2023: 94), jakož i všeprostopupující rétorický důraz na krásu a modernitu sídliště. Úzce souvisí se sebe prezentací socialistického státu jako dobrého vládce pečujícího o potřeby pracujících v kontrastu k někdejšímu prvorepublikovému režimu. „*Dokázali jsme to, co kapitalisté nikdy nemohli udělat: zahnali jsme bídu, nezaměstnanost, vystavěli jsme závody, rozsáhlé čtvrti s mnoha domy, které by kapitalisté budovali po mnoho desetiletí*“, chlubili se v rozporu s realitou ustavičného zpoždování výstavby režimní propagandisté oslavující výdobytky první pětiletky (Náš život 1954). Město se zkrátka za vlády lidu „*probudilo k novému životu*“. Nové byty v běloskvoucích domech na Dukle i jinde,

„školy, zdravotní zařízení, dopravní linky, sady a parky, rekreační plochy, obchodní střediska, výstavní sály, galerie, kultura, sport, a vůbec vše to, s čím se člověk stýká, co potřebuje a prožívá, co slouží jeho dennodenním potřebám, radosti a osvěžení, čím se kochá jeho oko, co zkrášluje jeho duši – to jsou výsledky plánované práce, to je výsledek péče naší vlády a dobré práce národních výborů“ (Kalvoda 1954).

Kromě dobového tisku tematizovaly bytovou výstavbu na četných výstavách a besedách i domy osvěty, stranicky řízená kulturní zařízení. Jejich činnost však, jak sami osvětoví pracovníci sebekriticky přiznávali, měla jen omezený dosah.³ To je svým způsobem odpověď na otázku po recepci a úspěchu propagandistických snah režimu: jakkoliv se zdá, že obyvatelé

2 Tato údajná vzpomínka pardubické rodačky, která se v 8 letech odstěhovala a na stáří se po 60 letech vrací do města, mimochodem působí vykonstruovaným dojmem a spíš než jako autentické svědectví ji lze číst jako ukázkou dobové propagandy.

3 Státní okresní archiv Pardubice, fond Okresní národní výbor 1954–1960, inv. č. 763, kart. ukl. č. 141, Zpráva o činnosti Domu osvěty v Pardubicích, 8. listopadu 1956.

socialistických sídlišť 50. let vnímali své nové byty jako objektivní zlepšení proti někdejší bytové situaci, optimistický slovník budovatelského nadšení záhy zašel tváří v tvář rostoucím problémům výstavby (Novotná 2021).

Završením proměny Pardubic z města trpícího dědictvím předchozí epochy měla být utopická výstavba na zelené louce severně od stávajícího města (dnešní sídliště Polabiny):

„Při výstavbě města na pravém břehu Labe jsou uplatněny politické zásady pro výstavbu socialistických měst, především péče o člověka a myšlenky sociálního humanismu a demokratismu. Vítězný třídní boj, který vtiskne městu ráz vlády dělnické třídy a pracujícího lidu, a konečně velikost socialistické dějinné epochy, která spolu s národními tradicemi pracujícího lidu ztvární vnější vzhled města. V duchu stalinské péče o člověka je koncipován plán nového města, kde naši pracující budou bydlet ve vysokých, krásných budovách v širokých ulicích a kam bude po celý den svítit slunce. Z oken bude krásná vyhlídka na široké prostranství ulic, náměstí a parků. Byty budou vybaveny elektrickým proudem, vodovodem, kanalisací, plynem, prostě vším, bez čeho je moderní, socialistické bydlení nevyhnutelné. Za 15 let vybudujeme město, které by se dříve stavělo více než 100 let.“ (Stanislav 1952)

Obraz města pro návštěvníky

Dalším způsobem využívání obrazu sídlišť k posilování kladného vztahu občanů k režimu byly exkurze československých a zahraničních návštěv v nových čtvrtích města i četné zprávy o nich v pardubickém dobovém tisku. Prostřednictvím pochvalných zmínek ukazovali „cizí“ návštěvníci „místním“, že výtobytky socialismu jsou hodné obdivu i přes dílčí potíže prožívané jejich obyvateli. Dukla a postupně i další budovaná sídliště se stávala součástí itineráře návštěvníků města, což plně souzní s dobovým dialektickým uvažováním: přichodí si měli užít jak prohlídku historických památek minulosti, tak poválečnou zástavbu dokládající úspěchy režimu v péči o obyvatele. Za všechny příklady lze uvést návštěvu spřáteleného sovětského novináře, který se prý „velmi živě zajímal o staré architektonické památky Pardubic a jejich kontrast s moderní výstavbou sídlišť v našem městě“ (Černigov – Pardubice 1967). Podobný účel – představit Pardubice v nejlepší světlo navenek – sledovaly i ojedinělé kulturní akce v zahraničí, jako byla výstava snímků starých a moderních částí města od pardubického

fotografa Slávka Pravce (1929–1968) v polském Košalíně v červnu 1967 (Pardubičtí 1967).

Obraz města v očích návštěvníků města soustavně budovaly i tištěné průvodce a propagační materiály, které hojně vycházely po celou éru socialismu. Sloužily nejen pro podporu individuálních turistických návštěv města, ale zčásti i jako reprezentativní dary pro oficiální návštěvní delegace. Kontrast malebné minulosti a budovatelského dneška i budoucnosti líčil již první z nich, skládačka vydaná péčí Krajského národního výboru v roce 1949:

„Lány polí, zelená luka, háje a luhy, lesklé hladiny řek a stříbrná zrcadla rybníků, věže starobylých měst, zříceniny hradů na pozadí Krkonoš, Orlických hor, Českomoravské vysočiny a Železných hor. Tak tuto krajinu viděli a štětcem a perem zvěčnili naši národní klasikové. Kombajny na obrovských lánech, vysoké dýmající komíny a bílé zdi nových závodů, nové čtvrti obytných domů, nové osady, dráhy a silnice, přehrady, síť dálkového vedení, to jsou rysy, které do této typické české krajiny vkresluje budovatelský dnešek. Teď nového života je nejlépe patrný ve městě, které je po staletí střediskem této části Čech.“ (Pardubice 1949)

Sídliště Dukla jako svého druhu turistický cíl představuje průvodce Jitky Melicharové a Jaroslava Vinaře (Melicharová – Vinař 1956: 23). V něm představovali autoři Pardubice jako město sportu a renesančních památek. O šest let později akcentoval stejný autorský tandem průmyslovou výstavbu a z ní vyplývající růst sídlišť (Melicharová – Vinař 1963: 3–5, 44, 190, 204–205). Jako atraktivitu hodné návštěvy uvedli vedle Dukly i další sídliště Višňovka a Tesla. Zvláštní pozornost věnovali popisu přírody Polabin, kde podle nich mělo za několik let vzniknout sídliště (v době vydání průvodce již rozestavěné). Podobný úhel pohledu zaujal i Tadeus Jirka v průvodci vydaném pro komisi pro cestovní ruch při Okresním národním výboru (Jirka 1965), který doprovází mimo jiné dialekticky protikladné výjevy historické zástavby náměstí Osvobození a rostoucích Polabin.

Nejpozoruhodnější publikací představující Pardubice v 60. letech je rozsáhlá fotokniha již zmíněného Slávka Pravce, kterou doprovodil esejí Óda na město Karel Dvořák, autor výše citovaného románu o Dukle (Pravec – Dvořák 1966). Dvořák vysoce kultivovaným poetickým jazykem popsal kontrast minulosti a současnosti, někdy možná s jinotajným ostnem vůči své době, jako při kritice stavby radnice na Pernštýnském náměstí na sklonku 19. století nebo ve výkladu o probíhající proměně Polabin:

„Jsem vnímavý člověk. Víím, že tam, kde končí cit pro umění, začíná politická necitlivost. [...] Chodíval jsem kdysi do těch míst [v Polabinách] na ryby. Kapři měli zlatá břicha a bělice stříbrné brnění. Tam, kde mladá žena natřásá růžovým kočárkem a pitvorným chřestítkem, tloukl kdysi o hlád' slepého ramene řeky patnáctikilový bolen. V lučině křičel chřástal. Na rybníku se svářely nesnášenlivé lysky s hnědými kačenami, táhly sluky. Zabloudil sem i posvátný egyptský pták, stoje hodinu jako socha s otáčivým krkem. Vodouši s rudýma nohama... Čáp bez vzácnosti. Dnes tudy všude projíždějí náklady s desítkami tun nadějí na útulnou domácnost. Za soumraku dlouhé řady a přísné sloupce pravidelných svítících čtverečků nahradily reje svatojánských broučků. Zelené svítící korále se sypou podle silnic k továrnám, k dílnám, k laboratořím. Ráno, ještě nežli poprvé pípne opožděná slíпка, vyleje se proud a teče a teče a teče. Lidé, kteří proměnili středověké město se zlacenými věžemi v šedesátitisícové mraveniště, spěchají vyrábět dvacáté století. Nad Polabinami letí čáp.“ (Pravec – Dvořák 1966: nestr.)

Nakonec se i přes neskrývanou nostalgii autor staví na stranu pokroku: Polabiny jsou novým dělnickým městem, nad Duklou po dešti „visí slunce jako míč, jež oddělila pomezí lajna jako oddělila toto bývalé pastvisko od druhé poloviny téhož století“, nedaleko „tichá věkovitá březová alej kráčí zasmušile vdovským krokem podle hřbitovů, ale její nezemřelý život pokouší křik dětí ze sídliště Višňovky“. V očích citlivého pozorovatele Dvořáka jsou nové Pardubice město bez hradeb, které je „volné a vznáší se nadějemi. Jeho tajemství je prosté: už od dob, kdy byly báně jeho věží ze zlata, buduje solidně svou existenci na díle lidských rukou. Ekonomie a technika jsou jeho základními kameny. Jeho budoucnost nemohla předvídat mysteriósni věštkyně – ta je obsažena v myslích a srdcích těch, kdo je stavěli a staví“. Za lyrickým textem následují Pravcovy černobílé fotografie, které jej ukazují jako vynikajícího pozorovatele (Voksa 2007: 86–91). Představil Pardubice od romantických zákoutí ve starém městě přes Kunětickou horu na zámek a Příhrádek následně vede čtenáře přes Týřovy sady a Pardubický Norimberk do historického jádra města, z náměstí Republiky do třídy Míru, do parků jako míst oddechu a dětské hry. Pravec sleduje i památníky (Jana Kašpara, bratranců Veverkových, obětí heydrichiády na Zámečku) a rituály a slavnosti. Svůj objektiv zaměřil do biografů, obchodů plných zboží a veselých lidí i elegantního interiéru mateřské školy na Dukle. Zachytil i obyvatele města při práci, jeho pozornosti neušli pekaři, chirurgové a sportovci ani dělníci v Tesle. Fotograf si systematicky všiml i nových Pardubic, kde fotil (vedle nádraží či lázní

na Olšinkách) třeba geometrickou hru balkónů na Dukle nebo Polabiny v celcích i v kontrastu s uživateli. (Obr. 3)

Za Pravcovou a Dvořákovou poetickou vizí města další průvodcovská literatura z hlediska výtvarné a literární kvality zaostává. Dobové průvodce však zůstávají neméně zajímavé jako nástroje budování povědomí o sídlištích. Hned následující bedekr, který připravil historik pardubického muzea Vlastimil Zikmunda, mezi výletními tipy pro mladé turisty uvádí Višňovku a sídliště Na Drážce. Jako tečku po túře na Kunětickou horu doporučuje obdivovat věžové ubytovny na Stavařově a protáhnout si procházku do nového sídliště v Polabinách (Zikmunda 1969: 7, 9). Zevrubněji se sídlištěm věnoval fotograf Josef Svatoň v česky, německy a rusky psaném průvodci, v němž mimo jiné zachytil věžáky v ulici S. K. Neumanna, Duklu i Polabiny, vždy v celkových i uličních pohledech (Svatoň 1970: 29, 30, 31, 32, 37, 38, 39). Kromě jedinečného pohledu na jádro města ze sídliště Drážka mu byl opět vlastní zájem o opozici historické a novodobé výstavby. Podobný úhel pohledu sdílí i příručka o městě od Zdeňka Bičíka, doprovázená již známými Svatoňovými snímky (Bičík 1974), a anonymní trojjazyčná publikace přibližující úspěchy výstavby města ve třech dekadách od osvobození (Pardubice 1975).

K publikacím pro návštěvníky Pardubic se Josef Svatoň vrátil o dekádu později, když v grafické úpravě Čestmíra Šrettra a s průvodním slovem Karla Dvořáka připravil pro Městské kulturní a informační středisko vícejazyčnou publikaci (Svatoň – Dvořák 1980). Dvořákův text svou kvalitou zaostává za jeho staršími reflexemi Pardubic, přesto oplývá nevšedními metaforami. Autorovým leitmotivem, který vede k opětovnému budování dialektického paralelismu, je předurčenost budoucnosti města vepsaná do jeho minulosti: Pardubice jednoduše mají „*srdce středověkého rytíře a mozek technického věku. [...] Dnes obnovily svůj historický přídomek „skvoucí“ v novém pojetí. Mají pět nových sídlišť a jejich historické jádro obchvacují moderní objekty, které zase reprezentují nový život. Neboť symbolizují socialistický nárok i vkus, harmonicky se slučují s účelností. Jsou obchodními centry a korzy všedních dnů*“ (Svatoň – Dvořák: nestr.).

Jednotlivé fotografie přesvědčují čtenáře o velikosti socialistické současnosti, jejíž výdobytky přerůstají Zelenou bránu. Socialismus v pojetí Dvořáka a Svatoňe poskytuje kvalitní péči nejmladším i nejstarším obyvatelům města a dospělým nabízí v rostoucích sídlištích krásné prostředí pro život. Dojem prosperující současnosti mají v čtenářích posílit pohledy do dobře zásobených obchodů či Mototechny.

Pardubice jako „*moderní město s překrásným historickým jádrem*“ představil Vlastimil Zikmunda v Panoramou vydaném souboru patnácti pohlednic Antonína Holuba (Zikmunda – Holub s. d.). Devět pohledů je věnová-

no historickým dominantám včetně památníku Zámeček, pětice snímků zachycuje výdobytky socialistické epochy (opět s převahou estetizujících celkových pohledů se zrcadlením Polabin IV v hladině Labe nebo s rozkvetlými trávníky v Polabinách II) a poslední představuje Velkou Pardubickou. Stále patrný důraz dialektiky minulosti a současnosti je vlastní i průvodci z edice Československo, jehož titulní stranu tvoří mozaika tří starých výjevů (archeologické nádoby, Pardubický Norimberk a pohled na zámek přes střechy Starého města) v protikladu k barevným stěnám na sídlišti Dubina a Prioru s hotelem Labe (Pardubicko 1984). Výčet sídlišť v něm nechybí jako doklad poválečného rozvoje města.

Sídlištní tematiku reflektuje i bohatá pohlednicová produkce socialistické éry. Také editoři pohlednic využívali výše naznačená obrazová topoi. Zprvu při zobrazování sídlišť převažovaly solitérní pohledy na části zástavby, jako byly typové domy na Dukle či na nábřeží Čsl. armády. V průběhu 60. a zejména 70. let došlo k motivickému obratu (Karpaš 2005: 83–88). Namísto dříve převažujících černobílých pohlednic s jednou dominantou se objevují okénkové pohledy (stále častěji barevné) s výjevy střídajícími historické a současné pamětihodnosti, které postupně převažují. (Obr. 4, 5) Spíše ojedinělé jsou pak okénkové pohlednice s výhradně moderní zástavbou, což podporuje tezi o významu dialektického vidění pardubických objektů jako hlavního interpretačního rámce dobové produkce. (Obr. 6) Zároveň tyto pohlednice potvrzují význam, který sídliště v konstrukci obrazu města v očích vydavatelů měla. Propojení zprůmyslnování města s bytovou výstavbou výslovně tematizují pohlednice chemických podniků, jde však spíše o jednotliviny. Stále se však objevovaly i pohledy s jediným motivem: když se na nich objevovala sídliště, šlo většinou o Polabiny coby výkladní skříň socialistického urbanismu. Oblíbeným motivem, zvláště v 60. letech, byly i věžové domy na S. K. Neumanna.

Společně všem uvedeným pohledům bylo vysoce estetizující podání sídlištní reality. Mohlo tomu ostatně na pohlednici být jinak? Mohlo, ale i pod tlakem cenzury a kontroly ideologické přijatelnosti motivů vydávaných pohlednic nebylo. Z tohoto hlediska je pohlednice typickou ukázkou média utvářejícího diskurs (Němcová 2023: 49–52).

Obraz města na pardubických výstavách a v dobových fotografiích

Na návštěvníky i místní obyvatele mířily i výstavy. K výstavbě se opakovaně vracelo místní muzeum. První výstavu s tematikou socialistické výstavby uspořádalo v roce 1963. Nesla titul *Pardubice kdysi a dnes* a programově dokládala nadřazenost současnosti nad minulostí: „*Věky prošly naším městem, různě je poznamenaly. Ale dnes je nejhezčí. Řekněte, nemám pravdu?*“ ptal

se sugestivně anonymní recenzent výstavy (Pardubice v proměnách 1963). V dialektickém duchu představila proměnu města i výstava *Pardubice očima fotografů dříve a dnes* (1984), jejímž těžištěm byly vedle historických snímků ze sbírky muzea fotky Josefa Svatoně. Vrcholem muzejních reflexí tématu byla nepokrytě propagandistická (ostatně, jiná v dané době a prostředí ani nemohla být) výstava *40 let budování Pardubic* (1985). Výrazným příspěvkem k tématu byla i výstava *Pardubice minulosti a dneška* ve Východočeské galerii, která přinášela „celkové pohledy na město různých dob, záběry míst a zákoutí starých Pardubic, která postupně musela ustoupit novodobé výstavbě, stejně jako z města našich časů s moderními sídlišti na perifériích“ a slovy předsedy Městského národního výboru Jindřicha Klimeše „dojmy umělců vyvolané v jednotlivých vývojových etapách mění se tváří města [...] od kupeckého sídliště v podzámčí až po mnohatisícovou obec rodící se socialistické společnosti“ (Pardubice 1972: nestr.). Pravidelně vystavoval i pardubický Stavoprojekt, místní projekční organizace zodpovědná za většinu sídlištní výstavby. Rada Městského národního výboru pak organizovala od roku 1969 soutěž o nejlepší realizovaná architektonická díla, opět provázenou výstavou.

Nedílnou součástí propagandistických strategií v místním tisku bylo využívání obrazu. Publikované fotografie a ojedinělé grafiky utvářely způsob pohledu na sídliště, který si recipient měl přenést i do reality. Způsob, jak výjevy číst, nezřídka čtenáři podsouvají popisky. V průběhu 50. let převažovaly v místním tisku budovatelské výjevy z výstavby sídlišť. Jejich významnou složkou byla oslava zavádění technických i organizačních novinek v čele s proudovou metodou výstavby, autoři doprovodných textů zdůrazňovali i modernost budovaných objektů. Rétorice o výstavbě sídlišť je vlastní až biologický jazyk: domy na sídlišťích podle nezřídka opakované fráze rostly jako houby po dešti. Ojediněle se objevuje i včelařský přírůbek: „*Sotva roztály první ledy v kalužích, a už je na novém staveništi sídliště Dubina jako v úle*“ (popis fotografie *Žář* 32–36, 22, 20. 3. 1981: 2). Užívání podobných topoi má ve čtenáři vyvolat dojem vzniku sídliště jako neodvratitelného faktu, daného téměř přírodními zákony. Nešlo o nic jiného než o maskování reality sídlištní výstavby, provázené ustavičným zpoždováním.

Nad výjevy z výstavby postupně převážily snímky z dokončených sídlišť. Lze je rozdělit do dvou tematických okruhů. Na prvním místě šlo o momentky (nebo aranžované „momentky“) z každodenního života představující sídliště jako kvalitní obytné prostředí (či prostředí, které sice má dílčí nedostatky, ale v kvalitní prostředí se časem promění). (Obr. 7) Četnější však byly celkové pohledy na dokončené komplexy. Kanonickou roli v tomto ohledu hrála vedle tisku i publikace Miloše Návesníka o budovaném polabinském sídlišti (Návesník 1971). Kniha, uvozená na přebalu barevným pohledem na sídliště, obsahuje čtyři snímky z nadhledu (letecké nebo z výškové dominan-

ty), šest fotografií celkových, čtveřici uličních pohledů a detail jedné stavby (ZŠ Polabiny II v úvodu statě o občanském vybavení). Výběr fotografií dává vyniknout kompozičním principům hmotové skladby sídliště. V uličních pohledech jsou záměrně vybrány „hotové“, čisté a esteticky uspokojivé záběry, pouze jeden celkový snímek ukazuje z dálky rozestavěný deskový dům v Polabinách III, ale opět estetizujícím způsobem. Tento pohled na sídliště v normalizačním tisku převažoval. Autoři v popisích takto pojatých fotografií výslovně prohlašovali sídliště za krásná či hezká a naváděli tak čtenáře, jak výstavbu vnímat. Popisky sídlištních snímků v dobovém tisku tak hýří frázemi jako „*Polabiny se rozrůstají do krásy*“, „*Pěkný pohled je na nové sídliště Drážka z Dašické ulice*“ nebo „*Nábřeží Žávodu míru v Pardubicích působí pěkným dojmem*“. Navozovat až lyrickou atmosféru naopak měly méně často, ale o to výraznější snímky přírodních detailů na pozadí sídliště. Exaltovaná rétorika popisků estetizujících pohledů na sídliště je až křečovitě optimistická: devadesátitisícové Pardubice rostou „*do radosti, do štěstí*“, výstavba vznikala „*pro štěstí našich dětí*“ atp. Jednalo se zase o rétorickou obrannou strategii: slovo stálo proti žité realitě.

Povzbuzením k podobnému vnímání nových obytných komplexů byly i fotografické soutěže. Nejstarší zachycenou soutěž s tématem *Pardubice ve fotografii* zorganizoval Svaz architektů v roce 1966 (Pardubice 1966). Další, tentokrát na téma *Proměny padesáti let* následovala hned následující rok (Proměny 1967). Na výstavě v kulturním domě Dukla byly mimo jiné oceněné snímky *Lidské hnízdo* (Ivan Pospíšil), *Vznik nového sídliště* (Vladimír David) či *Včerejší a dnešní svět* (Josef Tůma).

Vysloveně propagandistické pak byly grafiky reflektující stavební vývoj města, bohužel anonymní. Příležitostně doprovázely i přehledy o plnění volebního programu (Výsledky 1975) (Obr. 8). Jejich autoři využívali tradiční ideologizační praktiku, když vydávali zdánlivě věcný přehled dat za klíč k pochopení skutečnosti (Schmarc 2017: 32). Grafikám je vlastní zkratka, která ve zhuštěné podobě zachycuje jádro propagandou nastavovaného diskursu. V jeho jádru stojí protiklad starých a nových – lepších, protože socialistických – Pardubic.

Závěr

V předložené studii jsem na základě studia dobového tisku, dobových průvodců i obrazových pramenů a výstav sledoval způsoby, jakými oficiální orgány vytvářely před rokem 1989 obraz sídlišť budovaných po druhé světové válce v Pardubicích. Směrem k obyvatelům města hrály klíčovou roli místní noviny *Žář*. Jejich autoři soustavně pěstovali obraz sídlišť jako hmotného dokladu péče státu o potřeby pracujících a využívali kontrastu

současnosti s podhodnocenými nedostatky a minulosti, jejíž chyby naopak systematicky zveličovali. Obrazové i slovní reprezentace sídliště představovaly nové obytné celky vysoce estetizujícím způsobem, čímž jejich autoři a editoři zastírali objektivní potíže spojené s výstavbou.

Tvůrci průvodců po městě pak ukazovali pardubická sídliště jako atrakce hodné návštěvy. Publikované fotografie i doprovodné texty budovaly pozitivní obraz města, přičemž jako hlavní interpretativní rámec využívaly dialektického protikladu minulosti a současnosti. Minulost sloužila jako obraz zaniklé doby, o jejíž odkaz sice socialistická současnost pečuje, ale kterou soudobé výtvarníky kvalitativně převyšují. Sídliště v tomto ohledu dobové texty prezentovaly jako neodvratný vrchol nevyhnutelného vývoje.

Rubem diskursivního obrazu budovaného sledovanými prameny byla žitá realita, jak ji zachycují vzpomínky pamětníků, jejichž výpovědi Východočeské muzeum v Pardubicích systematicky sbírá.⁴ V řadě případů sice bydlení na novém sídlišti zlepšilo individuální bytovou situaci, přesto však naši narátoři propagandou budovaný obraz města vnitřně nepřijímali. Estetizující pohlednice či snímky v tisku nedokázaly zakrýt dílčí i koncepční nedostatky bytové výstavby, kterým obyvatelé města denně čelili.

Listopad 2024

Bibliografie

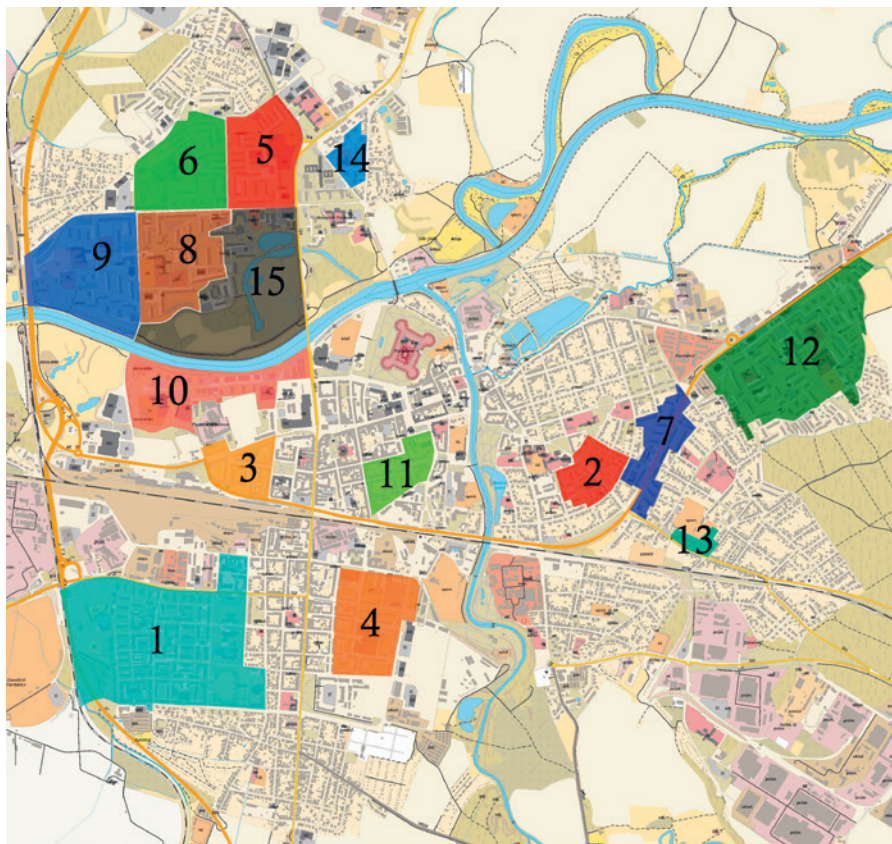
- Balaš, Jaroslav. 1968. Karanténa. *Žář* 24, 89, 8. 10. 1968: 3.
- Barvíková, Jana. 2011. *Sídliště dnes. Jižní město jako místo k životu z pohledu dvou generací jeho prvních obyvatel*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd. Disertační práce.
- Bekera, Matěj – Ivanega, Jan – Schiebelová, Veronika. 2024. *Cesta k modernímu městu. Pardubice 1882–1945*. Pardubice: Východočeské muzeum.
- Bičík, Zdeněk 1974. *Pardubice od A do Ž*. Pardubice: Informační služba.
- Cassi Pelikán, Hana. 2014. *Bydlení u Kosmonautů a v „centru vesmíru“*. *Každodennost panelového sídliště Jižní Město v Praze v proměnách času*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií. Disertační práce.
- Černigov – Pardubice. 1967. *Žář* 8–23, 42, 26. 5. 1967: 1.
- Dukelská čtvrť v Pardubicích. 1949. *Východočeská Žář* 5, 48, 1. 12. 1949: 3.
- Dva roky práce strany – dva roky boje za štěstí lidu. Bytová výstavba. 1953. *Žář* 9, 41, 22. 5. 1953: 8.

4 Podrobně v připravované knize autora *Život na sídlišti. Pardubice 1945–2000*.

- Dvořák, Karel. 1962. *Město v městě zrozené*. Havlíčkův Brod: Východočeské nakladatelství.
- Gibas, Petr. 2013. Lidé ve městě uhlí a oceli. Vizuální analýza příkladného socialistického města. *Český lid* 100, 3: 297–311.
- Gibas, Petr. 2023. People in the city of coal and steel. Visual analysis of an exemplary socialist town. *Český lid* 110, 2: 157–182.
<https://doi.org/10.21104/CL.2023.2.02>
- Ferenčuhová, Slavomíra. 2010. Od „krásneho mesta pre pracujúcich“ k „európskemu štandardu“. Premeny obrazu ideálneho mesta v plánovaní Brna 1951–2007. *Sociální studia* 7, 3: 35–58.
- Ferenčuhová, Slavomíra – Gentile, Michael. 2016. Introduction: Post-socialist cities and urban theory. *Eurasian Geography and Economics* 57, 4–5: 483–496. <https://doi.org/10.1080/15387216.2016.1270615>
- Ferenčuhová, Slavomíra – Jayne, Mark. 2013. Zvyknúť si na Petržalku: každodenný život, bežná spotreba a vzťah k socialistickému sídlisku. *Český lid* 100, 3: 303–318.
- Foucault, Michel. 1994. *Diskurs, autor, genealogie*. Praha: Svoboda.
- Huňáček, Miloslav et al. 2007. *Válečná nemocnice Karanténa*. Pardubice: Klub přátel Pardubicka.
- Janto, Juraj. 2017. Socialistická Bratislava – premeny fyzického a sociálneho priestoru mesta. *Journal of Urban Ethnology* 15: 157–184.
- Janto, Juraj. 2022. Život v „ideálnom socialistickom meste“: Naratívne reprezentácie minulosti Novej Dubnice. *Národopisná revue Strážnice* 32, 4: 267–279.
- Jirka, Tadeus. 1965. *Pardubicko*. Pardubice: Okresní národní výbor.
- Kalvoda, Karel. 1954. Mění se naše krajské město. *Žář* 10, 35, 30. 4. 1984: 5.
- Karpaš, Roman. 2005. *Pohlednice. Historie listků, které zmenšily svět*. Liberec: RK.
- Křesťan, Jiří. 2012. *Ždeněk Nejedlý. Politik a vědec v osamění*. Praha – Litomyšl: Paseka.
- Kurz, Michal. 2019. Mezi tradicí a modernitou. Poznámky k ideálu „socialistického města“ v období poválečného socialismu. In: Kabešová, Monika – Bekera, Matěj – Holub, Ondřej (eds.): *České, slovenské a československé dějiny 20. století* 13: 163–174. Ústí nad Orlicí: Oftis. Univerzita Hradec Králové.
- Máme právo být hrdi! 35. výročí osvobození – přehlídka úspěchů. 1980. *Žář* 31–35, 36–37, 7. 5. 1980: 1.
- Melicharová, Jitka – Vinař, Jaroslav. 1956. *Pardubicko*. Praha: Státní tělovýchovné nakladatelství.

- Melicharová, Jitka – Vinař, Jaroslav. 1963. *Pardubicko a Železné hory*. Praha: Sportovní a turistické nakladatelství.
- Morganová, Pavlína – Nekvindová, Terezie – Svatošová, Dagmar. 2021. *Výstava jako médium. České umění 1957–1999*. Praha: VVP AVU.
- Napněme všechny síly k splnění dvouletky! 1946. *Rudá Zář* 2, 37, 4. 10. 1946: 3.
- Náš život vzkvétá do radosti – do štěstí. 1954. *Zář* 10, 35, 30. 4. 1954: 6.
- Návesník, Miloš. 1971. *Polabiny. Sídliště města Pardubic*. Hradec Králové: Východočeský krajský národní výbor.
- Němcová, Božena. 2023. *Fotopohlednice v Československu. Organizace a fungování do roku 1989*. Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita. Diplomová práce. [2024-04-24]. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/wpdhm/DP-Fotopohlednice_v_Ceskoslovensku-Nemcova_Archive.pdf
- Novotná, Eva. 2021. Sociologické výzkumy první poloviny šedesátých let a První celostátní diskuse o bydlení. *Sešit VVP AVU* 31: 51–92.
- Pardubice 1945–1975*. 1975. Pardubice: REFO-ČTK.
- Pardubice minulosti a dneška. Obrazy, kresby, grafika 1602–1972*. 1972. Pardubice: Východočeská galerie.
- Pardubice. Město staleté kulturní tradice a mohutného budovatelského rozvoje*. 1949. Pardubice: Krajský národní výbor.
- Pardubice v proměnách. 1963. *Zář* 4–19, 63, 6. 8. 1963: 3.
- Pardubice ve fotografii. 1966. *Zář* 7–22, 1, 4. 1. 1966: 3.
- Pardubicko*. 1984. S. l., s. n.
- Pardubičtí na návštěvě u přátel v Košalině. 1967. *Zář* 8–23, 53, 4. 7. 1967: 1.
- Pravec, Slávek – Dvořák, Karel. 1966. *Pardubice*. Havlíčkův Brod: Jiskra.
- Proměny padesáti let. 1967. *Zář* 8–23, 97, 5. 12. 1967: 3.
- Řepková, Hana. 2023. *Skryté půvaby českých sídlišť. Architektura – urbanismus – památkový potenciál*. Praha: Národní památkový ústav.
- Segert, Dieter. 2009. Státní socialismus nebyl jen politický mocenský vztah. Poznámky k teoretickému deficitu konceptu totalitarismu. *Soudobé dějiny* 16, 4: 709–718. DOI: 10.51134/sod.2009.044
- Semrád, Jan. 2017. Panelová sídliště jako objekt zájmu etnologie (na příkladu brněnského sídliště Lesná). *Národopisná revue Strážnice* 27, 2: 128–137.
- Schmarc, Vít. 2017. *Země lyr a ocele. Subjekty, ideologie, mýty a rituály v kultuře českého stalinismu*. Praha: Academia.
- Síně tradic. 1974. *Zář* 22–29, 29, 12. 4. 1974: 3.
- Skalecká, Veronika. 2016. *Pardubice v období normalizace. Politika, kultura a média od srpna 1968 do listopadu 1989*. Červený Kostelec: Pavel Mervart.

- Skřivánková, Lucie – Švácha, Rostislav – Novotná, Eva – Jirkalová, Karolina. 2016. *Paneláci 1. Padesát sídlišť v českých zemích. Kritický katalog k cyklu výstav Příběh paneláku*. Praha: Uměleckoprůmyslové muzeum.
- Skřivánková, Lucie – Švácha, Rostislav – Koukalová, Martina – Novotná, Eva. 2017. *Paneláci 2. Historie sídlišť v českých zemích 1945–1989. Kritický katalog k výstavě Bydliště: Panelové sídliště. Plány, realizace, bydlení 1945–1989*. Praha: Uměleckoprůmyslové muzeum
- Slejška, Dragoslav. 1948. Cestoval jsem po Sovětském svazu. *Východočeská zář* 4, 33, 27. 8. 1948: 3.
- Spurný, Matěj. 2016. *Most do budoucnosti. Laboratoř socialistické modernity na severu Čech*. Praha: Karolinum.
- Stanislav, František, 1952. Socialistická výstavba Pardubic – dílo nás všech. *Žář* 8, 28, 11. 7. 1952: 6.
- Svatoň, Josef. 1970. *Pardubice*. Pardubice: Informační služba.
- Svatoň, Josef – Dvořák, Karel. 1980. *Pardubice*. Pardubice: Městské kulturní a informační středisko.
- Svoboda, Jaroslav. 1951. Armáda s lidem – lid s armádou. *Východočeská Žář* 7, 40, 4. 10. 1951: 1.
- Šaradín, Pavel. 2001. *Historické proměny pojmu ideologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Valášková, Zdena. 1981. Vyznání rodnému městu. *Žář* 32–36, 47, 16. 6. 1981: 3.
- Vašát, Petr. 2008. Kritická diskursivní analýza: Sociální konstruktivismus v praxi. *AntropoWEBŽIN* 4, 2–3: 101–112. Dostupné z: <http://www.antropoweb.cz/cs/kriticka-diskursivni-analyza-socialni-konstruktivismus-v-praxi>
- Voksa, Stanislav. 2007. *Příběhy fotografů z Pardubicka*. Pardubice: Helios.
- Výsledky plnění volebního programu Národní fronty za léta 1971–1975. Okres Pardubice*. 1975. Pardubice: s. n.
- Výstavba krásnějšího města – mírový závazek občanů Pardubic. 1951. *Východočeská Žář* 7, 14, 5. 4. 1951: 5.
- Welch, David. 2013. *Propaganda. Power and persuasion*. London: British Library.
- Za šest let dostali pracující 6564 bytových jednotek. 1955. *Žář* 11, 34, 30. 4. 1955: 1.
- Zdeněk Nejedlý, ministr svého lidu. 1946. *Rudá Žář* 2, 29, 9. 8. 1946: 1–2.
- Zikmunda, Vlastimil. 1969. *Putování pardubickým okresem*. Pardubice: Okresní dům dětí a mládeže.
- Zikmunda, Vlastimil – Holub, Antonín. S. d. *Pardubice*. Praha: Panorama.
- Ždímal, František J. 1975. Naše poznámka. *Žář* 24–30, 33–34, 29. 4. 1975: 2.



Obr. 1 Pardubická sídliště zahájená v letech 1945–1989:

1 – Dukla (1947–1957), 2 – Tesla (1947–1955), 3 – Přednádraží (1954–1959),
4 – Polabiny I (1960–1965), 5 – Polabiny II (1964–1969), 6 – Drážka,
7 – Polabiny III (1968–1973), 8 – Polabiny IV (1971–1980), 9 – Závodu Míru
(1967–1979), 10 – Karlovina (1973–1980), 11 – Dubina, 12 – Pardubice – sever
(1986–1994), 13 – Dašická, 14 – Polabiny V (1987–1990).

Zdroj: Podklady ZABAGED, zákres autor.



Obr. 2 Propagandistická dialektika v praxi: protiklad staré Karantény a nového bytového domu na sídlišti Dukla. Příprava stavby atypických třípatrových domů podle návrhů Miloše Návesníka (v popředí) začala již v roce 1946. Zdroj: Zář VIII, 28, 11. 7. 1952: 6.



Obr. 3 Sídlíště Dukla očima Slávka Pravce, 1966.
Zdroj: Pravec 1966.



Obr. 4 Neúprosný diktát modernity: oblíbený průhled na Polabiny IV pod mostem přes Labe, Prior a spořitelna v protikladu k zámku a kostelu sv. Bartoloměje. Antonín Holub, 1980. Zdroj: Sbírka VČM.



Obr. 5 Zimní ráj socialistických Pardubic: Pernštýnské náměstí a zámek v protikladu k běloskvoucí zástavbě Dubiny I, Polabin III a Interhotelu Labe. L. Fišer a Josef Svatoň, 1985. Zdroj: Sbírka VČM.



Obr. 6. Výdobytky socialistické výstavby Pardubic je třeba se pochlibit! Vedutistické záběry sídlišť Závodu Míru a Karloviny střídají detaily z Karloviny, Drážky a Dubiny. L. Fišer, 1985. Zdroj: Sběrka VČM.



Obr. 7 Ukázka idealizovaného pohledu na život na sídlišti (zde Polabiny I s bytovnami na Stavařově v pozadí). Vladimír Šorf, 1968. Zdroj: Zpravodaj ONV Pardubice 1968, březen.



Obr. 8 Vizualizace normalizační společenské smlouvy: Škoda 110R a byt v panelovém domě jako záruka sluncem zalitých dní. Z přehledu plnění volebního programu NF v Pardubicích za léta 1971–1975. Zdroj: Výsledky plnění volebního programu NF 1971–75.